

РУЧНА ВМІЛІСТЬ ДІТЕЙ РАНЬОГО ВІКУ У ОБРАЗОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: СУТНІСТЬ І КОМПОНЕНТИ

Розглядається проблема ручної вмілості, сутність поняття, компоненти ручної вмілості, сфери їх розвитку. Виокремлюється компонент ручних вмінь, необхідний для здійснення образотворчої діяльності дітьми раннього віку – технічні уміння (техніка малювання). Зміст технічних умінь у образотворчій діяльності дитини раннього віку включають правильне утримування художніх інструментів, раціональні способи їх використання, опанування лінією, штрихом плямою як засобами виразності.

Ключові слова: ручна вмілість, компоненти ручної вмілості, дитина раннього віку, образотворча діяльність.

Питання ручної вмілості дітей розглядалося вченими у контексті досліджень: психомоторної сфери особистості (І.Сеченов, І.Павлов, М.Берштейн та ін.), сенсомоторного розвитку (Б.Ананьєв, М.Безруких, Л.Венгер, О.Запорожець, В.Зінченко, Е.Пілюгіна), мистецької обдарованості (В.Киреєнко, О.Комаровська, С.Науменко), художньої творчості дошкільників (Г.Григор'єва, О.Дронова, Т.Житнік, І.Ликова), ручної і художньої праці дошкільників (З.Богатєєва, М.Васильєва, Н.Голота, Е.Гульянц, Г.Долженко, Т.Єськова, Л. Калуська, Є. Каменєв, С.Матвієнко, В. Нечаєва, Н.Пиш'єва, Л.Калуська, Л.Пантелєєва, С.Трач та ін.). Водночас, констатуємо відсутність сучасних праць з проблеми розвитку ручних вмінь з раннього віку і розрив у дослідженнях, розпочатих Т.Комаровою у другій половині ХХ століття. З огляду на важливість дозображувального етапу образотворення дітей і виокремлення образотворчої діяльності з ігрової у цей віковий період, вважаємо необхідним дослідити уміння, що уможливають здійснення образотворчої діяльності дітей 1-3-х років, формуються і розвиваються у даний період – це й складає мету статті.

Слово «ручна» або «ручний» є прикметником до слова «рука» і тлумачиться як ручна робота, ручний спосіб; те, що виготовляється руками, без застосування машин [11, с. 917]. «Умілий (вмілий)» – це той, хто володіє умінням; вправний. «Умілість (вмілість)» є властивістю умілої людини [9, с. 632]. Словосполучення «умілі руки», «уміла рука» застосовується у ситуаціях, коли говорять про людину з добрими навичками до чогось [9, с. 632]. З огляду на те, що вміння тлумачиться як «...засвоєний суб'єктом спосіб виконання дії, який забезпечується сукупністю набутих знань і навичок» [5, с. 58], то наявний комплекс вмінь дитини, навіть елементарних, свідчить про її умілість. Отже, опановані людиною способи дій руками, що призводять до сформованості вмінь, визначаємо як ручні вміння. *Ручна умілість* – це комплекс ручних вмінь людини у багатьох різних чи у певному виді продуктивної діяльності. Йдеться про операційно-технічні уміння (наприклад, утримувати, переміщувати, поєднувати і т.д.), що визначають здатність виконувати руками певні рухи з самообслуговування, дії у трудовій і побутовій діяльності, а також дії, пов'язані з ручною працею, письмом, зображувальною діяльністю та ін.

Оскільки ручна умілість пов'язана з діями людиною, слід з'ясувати що ж таке дії і їх види. Розрізняють маніпулятивні і предметні дії, останні підрозділяються на знаряддєві і дії співвіднесення, що формуються у людини по мірі її розвитку практично з самого народження. Маніпулятивні дії характерні для немовляти. Їх відмінність від предметних дій полягає у здійсненні дій «...без урахування способів культурного застосування предметів» [4, с.22-23]. Впродовж раннього віку дитина опановує дій співвіднесення та знаряддєві дії. Під час предметних дій рука дитини прилаштовується до знаряддя, починає діяти відповідно його властивостей – «логіки знаряддя» (за Я.Гальперінім) і засвоює зразки функцій окремих предметів. Предметна діяльність впливає на психічний розвиток дитини, в її надрах закладаються основи продуктивної діяльності.

Поняття «ручна умілість» не тотожне поняттю «дрібна моторика руки» як сукупності скоординованих дій нервової, м'язової і кісткової систем при виконанні дрібних рухів кистями і пальцями рук. Дрібна моторика сприяє формуванню спеціальних умінь, необхідних для конкретної діяльності, оскільки «кожна діяльність потребує особливого роду рухів», – зазначає Т.Комарова [7, с.30]. Різні види мистецької діяльності потребують спеціальних рухів і способів дій руками (О.Комаровська, С.Науменко, С.Корлякова, О.Суббота, В.Киреєнко).

Процес формування ручних умінь розпочинається в ранньому віці і продовжується в період дитинства під час розгортання значущих для дитини видів діяльності. Особливою є зображувальна діяльність - складна художня діяльність, що потребує розвитку комплексу властивостей дитини – сенсорних і сенсомоторних якостей, навичок і умінь [7, с.27-28]. Вчені (В.Киреєнко, Н.Сакуліна, О.Ковальов, Г.Костюк та ін.) довели необхідність графічних і технічних навичок малювання та важливість їх розвитку з раннього віку.

Т.Комарова назвала ручні уміння «руховою здібністю до малювання», виокремила в їх структурі **компоненти**: *техніку малювання, формоутворювальні рухи, сенсомоторну здібність*, а також довела експериментальним шляхом можливість їх формування у взаємоз'язку й послідовно: технічні уміння малювання – з 1,5-2-х річного віку (за умови цілеспрямованих занять), потім діти опановують основних і формоутворювальних рухів, у 4-6 років розвиваються більш складні формоутворювальні рухи і сенсомоторна здібність, основні параметри якої можливо сформувати до 5-5,5 років. Далі уміння регуляції рухів за швидкістю, амплітудою і силою закріплюється. [7, с.27-28, 62]. Відповідно цієї логіки й доцільно вибудовувати процес формування ручної вмілості з раннього віку.

Техніка малювання не дається дитині від народження, вона формується під впливом цілеспрямованого навчання і включає: правильне утримування художніх інструментів, раціональні способи їх використання згідно з специфікою, опанування

лінією, штрихом, плямою як засобами виразності та ін. Дитина пізнає специфіку художніх інструментів і бачить наглядний результат своїх дій. Крім цього, вагомим наслідком навченості дітей стають свобода і впевненість рухів, сміливість дій, наявність зображувальних умінь. До техніки малювання відносяться не тільки рухи, а й їх сприймання, тобто рухи під контролем зору і рухових відчуттів. Сприймання руху дитиною і усвідомлення нею м'язового відчуття породжує уявлення про нього і на цій основі вибудовуються виконавські дії дитини, тобто з'являється м'язова пам'ять рухів, накопичується руховий досвід [7, с.28-31].

З допомогою *формоутворювальних рухів* передається форма предмета. Ці рухи беруть початок свого формування у ранньому віці. До 1,5-річного віку дитина здійснює хаотичні рухи рукою, вони неусвідомлені і повторити їх дитина не в змозі. Близько 3-х років (інколи – раніше) дитина здійснює дугоподібний рух рукою, що призводить до появи «мотків» і потім замикає лінією простір аркуша, утворюючи колоподібну форму. Поступово дитина починає співвідносити рухи з характером отриманих штрихів, ліній і розуміти їх взаємозв'язок. В отриманих на папері лініях чи конфігураціях діти впізнають знайомі предмети і намагаються повторити той чи інший рух для того, щоб отримати їх знову [7, с.34-35].

З появою у дитини розуміння і виділення форм предметів, уміння повторити рухи з метою отримати таке ж саме зображення (а це період 1,5-2,5 років), стає можливим навчання узагальнених способів зображення предметів навколишнього світу. Умовно вони розподіляються на групи: 1. Предмети з ліній і різних їх поєднань; 2. Предмети круглої і овальної форми; 3. Предмети прямолінійної форми. 4. Предмети з названих вище форм в їх різних поєднаннях. Схожість предметів визначається передаванням форми у малюнку. Для кожної із названих груп рух буде особливим. На кожному віковому етапі зміст формоутворювальних рухів – свій: у молодшому віці - це малювання предметів округлої і прямокутної форми [7, с.37-38].

Основними методами формування ручних вмінь нами визначено *художньо-ігрові завдання*, в основу яких - механізм наслідування дітьми дій дорослих як основний механізм формування предметних дій та образів сприймання (О.В. Запорожець), засвоєння дитиною досвіду спілкування і діяльностей (П.Лушин, В.Москаленко, В.Просецький, В.Семиченко, Є.Субботський).

Отже, ручна вмiсть дитини - це сукупність операційно-технічних умiнь, що визначають її здатність успішно виконувати різні види образотворчої діяльності. Компонентами ручних вмінь у образотворчій діяльності, що формується у ранньому віці, є технічні уміння (правильне утримування художніх інструментів, раціональні способи їх використання, опанування лінією, штрихом плямою як засобами виразності) і формоутворювальні рухи (їх пропедевтика), які дозволяють дитині передавати форму предмета.

Список літератури

1. Балашова Ю. С. Формирование художественного творчества и ручной умелости у детей старшего дошкольного возраста в условиях дополнительного образования : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Москва, 2013. 25 с.
2. Брыкина Е. К. Формирование творчества у детей 5–7 лет в работе с разными материалами : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Москва, 2004. 24 с.
3. Григорьева Г. Г. Развитие дошкольника в изобразительной деятельности. Москва : Просвещение, 1990. 334 с.
4. Гурковська Т. Л. Супровід розвитку дітей раннього віку. Київ : Шкільний світ, 2011. 128 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
5. Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; головний редактор. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
6. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. Москва : Педагогика, 1989. - 560 с.: ил. — (Труды д. чл. и чл.-кор. АПН СССР).
7. Комарова Т. С. Детское художественное творчество. Москва : Мозаика-синтез, 2005. – 120 с.
8. Комарова Т. С. Изобразительная деятельность в детском саду: Обучение и творчество. Москва : Педагогика, 1990. 144 с.: ил. (Б-ка учителя и воспитателя).
9. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. – Том 4. Київ : Аконті, 2000. 943 с.
10. Пісоцький О. П., Пісоцька Л. М. Знання про продуктивні види діяльності дошкільників у структурі професійної компетентності майбутніх фахівців дошкільної освіти / О. П. Пісоцький, Л. М. Пісоцька // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки. 2016. № 3. С. 103–110.
11. Словник української мови: [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Київ : Наук. думка, 1970–1980. Т. 8. 1977. 927 с.